

НОБЕЛІВСЬКІ ЛАУРЕАТИ — ВИХІДЦІ З УКРАЇНИ (ДО 175-РІЧЧЯ ІЗ ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІЛЛІ МЕЧНИКОВА)

*Авраменко Н.О.,
кандидат ветеринарних наук, доцент*

Мечников Ілля Ілліч (15.05.1845, с. Іванівка Куп'янського району Харківської області – 15.07.1916, Париж, Франція) – видатний вчений-біолог, один із основоположників еволюційної ембріології, порівняльної патології, імунології та мікробіології; лауреат Нобелівської премії.

Ілля Мечников народився у дворянській родині. За два роки закінчив чотирирічний курс природничого відділення фізико-математичного факультету Харківського університету (1864). Видатний фізіолог Климент Тімірязєв згадував, що на початку 1860-х рр. у наукових колах Петербурга ходили чутки про вундеркінда, який з'явився у Харкові. Це був зовсім тоді юний Ілля Мечников [1]. Молодий учений займався науковою діяльністю в Неаполі, в Грессенському, Новоросійському (1867–1868) і Петербурзькому (1868–1870) університетах. У 1870–1882 рр. – завідував кафедрою зоології та порівняльної анатомії Новоросійського університету в Одесі; згодом його професор, у 1886–1887 рр. завідував організованою ним першою в Росії (і другою в світі) Одеською бактеріологічною станцією (тепер – Одеський науково-дослідний інститут вірусології та епідеміології ім. І. І. Мечникова МОЗ України) – для боротьби з інфекційними захворюваннями; у 1888–1916 рр. – завідував лабораторією при інституті Луї Пастера у Парижі, з 1905 р. – його директор [2].

Основні наукові праці Мечникова присвячено еволюційній ембріології, мікробіології, імунології та геронтології. Він став засновником теорії зародкових листків (1871) та одним із основоположників еволюційної порівняльної ембріології (1865–1876). Учений відкрив явище фагоцитозу (1882); розробив на його основі фагоцитарну теорію імунітету (1883) та теорію порівняльної патології. Створив теорію походження багатоклітинних організмів (1886). Ці дослідження стали значним внеском у еволюційне вчення.

Мечников – один із основоположників мікробіології. У дослідах на собі та співробітниках довів роль холерного вібриона як збудника азіатської холери. Виконав класичні дослідження щодо вивчення експериментального сифілісу, черевного тифу, туберкульозу, холери. Провів новаторські роботи щодо з'ясування ролі мікробних асоціацій та антагонізму мікробів в інфекційному процесі. Створив учення про цитотоксини.

Іще за життя І. Мечникова його прізвище стало в один ряд з іменами таких світил науки, як Луї Пастера, Роберта Коха, Пауля Ерліха, Джозефа Лістера, Еміля Ру та ін. Саме Ілля Мечников одним із перших розкрив таємниці захисних сил людського організму. За створення фагоцитарної теорії імунітету Мечников був удостоєний у 1908 р. Нобелівської премії.

Наукова школа І.І. Мечникова відрізнялася від французької та німецької мікробіологічних шкіл тим, що була біологічною (фагоцитарною, клітинною).

Вона відкидала уявлення про організм, як про пасивне місце перебування інфекції, звертала увагу на наявність спеціалізованої фізіологічної системи, яка виконує захисні функції. Як біолог у найширшому розумінні слова, Мечников цікавився явищами паразитизму в тваринному царстві, і результатом його робіт у цій галузі стало теоретичне обґрунтування заходів боротьби, яких слід вжити, щоб допомогти організмові перемогти інфекцію. Фагоцитарна теорія вченого сприяла розвитку імунології, яка дала змогу охопити патологічний процес у цілому.

Геній І.І. Мечникова виявився здатним поєднувати інтелектуальну напругу, спрямовану на створення фундаментальних біологічних концепцій, з тяжкою, і часто, невдячною діяльністю в галузі практичної медицини. Ця діяльність іноді мала героїчний, жертвний характер. Так, працюючи в Одесі, учений провів дослід самозараження поворотним тифом, а в 1892 р., під час епідемії холери у Франції, вивчаючи властивості холерних вібріонів і розробляючи способи боротьби з ними, він випив культуру збудника смертельної хвороби [3].

І.І. Мечников завжди дотримувався позиції активного гуманізму. Він мав стійку прихильність до активної діяльності, спрямованої на моральне удосконалення, добродійність, перетворення навколишнього світу для поліпшення його на гуманістичній основі. Тут доречно навести враження від спілкування з І.І. Мечниковим Льва Толстого: «Ілля Ілліч справив на мене найприємніше враження. Я не зустрічав у ньому звичайної риси вузькості фахівців, учених людей. Навпаки, широкий інтерес до всього, і насамперед до естетичних сторін життя. З другого боку, складні спеціальні питання та відкриття в галузі науки він так просто викладав, що вони мимоволі захоплювали своїм інтересом. Я був вражений його енергією: незважаючи на ніч, проведену у вагоні, він був такий жвавий і бадьорий, що являв собою чудовий доказ правильності його гігієнічного, почасти навіть морально-гігієнічного режиму».

Для Іллі Ілліча Мечникова надзвичайно характерним був постійний пошук світоглядних та моральних основ діяльності. Його книга «Сорок років пошуку раціонального світогляду» (1913) підбила підсумок цим пошукам і стала світоглядним фундаментом для багатьох поколінь людей науки.

Список використаних джерел

1. Чекман І. С. Україно, обітована земле мого серця! Нобелівські лауреати — вихідці з України // Вісник НАН України. — 2006. — № 1. — С. 44–53.
2. Медицина в Україні. Медична біографістика. Випуск 2. Друга половина ХІХ — початок ХХ століття. Літери А-С. Біобібліографічний словник. — К.: СПД Коляда О. П., 2012. — 520 с.
3. Наука — це поєднання досвіду і пошуків нового [Текст]: [до 20-річчя Нац. Академії мед. Наук України] // Ваше здоров'я.— 2013.— 22 берез. (№ 11/12).— С. 6–7.